

SZERBHORVÁTH GYÖRGY

Eltévedtek

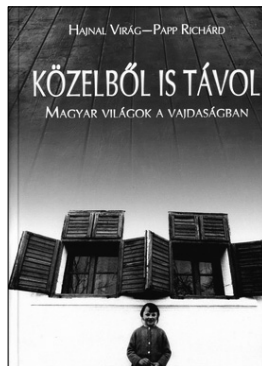
Hajnal Virág – Papp Richárd:

Közelből is távol – Magyar világok a Vajdaságban.

Vajdasági Magyar Művelődési Intézet – Timp Kiadó,

Budapest – Zenta, 2008, 160 oldal

Efolyóirat hasábjain, de másutt is többen többször, így jómagam is szóvá tettük hol puhább, hol élesebb formában, hogy a tudományos igényű kisebbségkutatás címkéje mögé nem lehet csak úgy elbújni, lett légyen szó arról, hogy maga az adott kisebbség tagja „kutatja” közösségét s közöl a témában „tudományos” publikációt, akár a maga szerkesztette lapban is, sőt, saját maga szerkesztőjeként – hovatovább minden tudományos próbát kiálló műnek, „igazságnak” kinyilvánítva azt és az abban foglaltakat. Ilyenkor persze nem marad el a „sorstársak” vállveregetése sem, a díjak, elismerések osztogatása, az esetleges ellenvéleményeket, fenntartásokat pedig azzal hessegetik el, hogy a közösség „veszélyben” van, hiányótló kutatásról van szó stb.; továbbá semmiféle szakmai kritériumok számonkérésének helye és értelme nincs, vagyis ez számukra maga a „szakma” – kit érdekel, hogy se hipotézis, se kutatási módszertan, se alapos feldolgozás, és se verifikáció és/vagy falszifikáció sincs, a kritikai élet hiányáról nem is beszélve. A kisebbségi kisebbségtudományos

tudományoskodásból pedig el lehet lenni akár anyagilag is – és az is szinte tipikus, hogy a döntéshozó arra a kutatásra ad pénzt, amit aztán ő maga vezet, s végül ő is szerkeszti meg az adott kötetet. Minél kisebb egy közösség, erre annál nagyobb az esély.

Persze legyinthenénk e fenntartásokra, hisz tényleg, még a műkedvelő kutakodás, a félig tudományos ismeretterjesztés is több a semminél, avagy a büntetőjog kifejezésével élve: bűncselekmény nem történt, vagy ha igen, az a társadalomra nem jelent veszélyt.

Ez utóbbiról azonban én nem teljesen vagyok meggyőződve: a tudományos sarlatánság bizonyos esetekben igenis büntethető, habár a társadalomtudomány terén ilyen esetről még nem hallottunk. Csakhogy akkor felvethető az a kérdés is: az effajta kutakodásnak, publikálásnak ugyan egyáltalán mi az értelme, azon kívül, hogy megélhetési áltudományoskodásról van szó, ami kiválóan alkalmas arra is, hogy a tudományos mezőben az adott kutató, szerző újabb pontokat szerezzen az ún. tudományos fokozat eléréséhez.

Mindez még inkább problematikusabbá válik, ha nem is egy adott közösségen belül folyik a kóklerkedés, a kvázi-tudományos munkálkodás, hanem ha a közösségen kívülről érkezik valaki, aztán úgymond hipotézist állít fel, kérdez, adatot gyűjt, kutat, elméleteket tesztel, bizonyít és cáfol. Aztán ezt ott, azaz egy helyi kiadónál publikálja, hogy aztán mindezt olyan tudományos publikációként adja el másutt, mintha valamiféle tudományos próbán, vitán is átment volna az anyag, azaz mintha a szakma is feltétlen áldását adta volna a publikálásra.

Fentieknek egy igen furcsa konstellációja áll fenn ama kötet esetében, melyről alant szólni kívánunk. Azt persze nem állítjuk, hogy a fenti típusokba beleillene, de fölöttébb sok mindenről lehet beszélni Hajnal Virág és Papp Richárd kötete kapcsán, mely alcíme szerint a vajdasági magyar világokról szól.

Azon kevésbé csodálkozunk, hogy egy házaspár közösen publikál könyvet, hisz mindketten kulturális antropológusok, érdeklődési körük megegyezik, sőt, közösen is kutatnak és publikálnak. Az azonban már fölöttébb „érdekes”, ha a közösen kiadott kötet szerkesztői – ők maguk ketten. És ha az egyik felelős kiadó sem más a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet igazgatójaként, mint Hajnal Jenő, a kötet szerzőinek édesapja, illetve apósa. Az effajta családi hangulat még akkor is ellentmond a tudományos világ megszokott logikájának, elveinek, ha a tanulmányok megjelentek valamilyen tudományosnak szánt folyóiratban vagy

kötetben, bár egy jelzett tanulmánykötet esetében maga a férj volt a feleség tanulmányának beszerkesztője.

Azt talán nem kell bizonygatni, hogy családi körben nem feltétlenül lehet oly erőteljes és komoly a szakmai kritika, ellenőrzés, mint a tudományos közegben magában, vagyis még inkább szükség volna a szakmai kritikára, hisz úgy tűnik, a kötet mint egész nem ment át semmiféle szakmai vitán, pedig így, egészében látszódik meg az is, hogy az egyes tanulmányok önmagukban sem tesznek ki egy kerek egészet.

Mindez már kitűnik a kötet alcíméből, illetve az Előszó kérdésfelvetéséből is. Amely meglepő módon formailag is igen furcsán indul:

„A kulturális antropológia kultúrán egy meghatározott embercsoport tanult hagyományát, életmódját érti, amelyben osztoznak az adott csoport tagjai. (Boglár, 1995: 5).” (7.o.)

Itt jegyezzük meg azt, hogy ugyan a kultúrát lehet így definiálni – egyes kultúranantropológusok és –szociológusok kedvenc időtöltése éppen az, hányfajta kultúradefiníciót tudnak összeszedni –, de elég merész így kijelenteni, hogy a kulturális antropológia mit ért kultúrán, lévén a szakterületen belül sem egységes az álláspont. Az is merőben szokatlan, hogy itt sem idézőjel nincs, sem azt nem tudjuk, Boglár Lajos fogalmaz-e így, vagy esetleg az előszó írói foglalják így össze Boglár mondanivalóját. Például nehezen érthető a „tanult hagyomány, életmód” jelzős szerkezet is, mert rögtön feltehető a kérdés, mit értünk akkor mondjuk nem tanult hagyományon?

De ez még semmi ahhoz képest, ami jön:

„A Vajdaság és ezen belül a vajdasági magyarok kulturái különösen izgalmas kérdéseket vetnek föl az említett kultúradefiníció kapcsán. Nevezhetjük-e a Vajdaságban élő magyarokat egy közös kultúra birtokosainak, hiszen anyanyelvük, identitásuk, etnohistóriájuk egyaránt a magyar nemzeti kultúra része?” (7.o.)

A kötet alcíme pedig: *Magyar világok a Vajdaságban* – s itt a „világok” szó voltaképpen a „kultúrák” megfelelője. Tehát Hajnalék – mivel utóbbi kérdés a kötet hátoldalán kiemelve is szerepel – feltesznek egy kérdést, ami önmagában véve értelmetlen, tautologikus, ugyanakkor már eleve megválaszolják ezt „az izgalmas kérdést”, de fölöttébb ellentmondásosan: előbb többes számban beszélnek – kulturái –, aztán egy közös kultúrára

kérdeznek rá, ami ismét csak egy nemzeti kultúra része... Vagyis nem kérdeznek semmit. Ezt ragozza tovább az Előszó, hiszen épeszű ember nem állítaná azt, hogy az észak-bácskaiak ugyanúgy élnék meg magyarságukat (itt már nem is kultúráról van szó!), mint például a szerémségiek, vagyis világos, hogy természetesen a vajdasági avagy délvidéki magyarok valamilyen téren csak másként identifikálják magukat, mint a magyarországiak vagy a szerbek. Ugyanitt viszont olyan lényegi elemként emelik ki – ahogyan ők írják – mentalitáskategóriaként „a jó balkáni”, „déli temperamentumú” jelzőket, amelyeket Dobradón járva igyekeznek kimutatni – ám hogy ez úgy általában a vajdasági magyarokra oly jellemző lenne, sem más terepmunkák, sem a mindennapi tapasztalat, s különösen empirikus adatok nem bizonyítják. Jómagam is vajdasági (származású) vagyok, de az ott töltött évtizedek alatt nem tapasztaltam azt, hogy önmeghatározásunkban *a balkáni*, s különösképpen *a jó balkáni* mint jelző ott lett volna, vagy ha igen, kizárólag önironikusan vagy élcel volt hallható, vagy – s ami megint egy külön eset – a Magyarországon tanuló, dolgozó vajdasági magyarok identitásában jelent meg mint egyfajta megkülönböztető szempont más határon túli és a magyarországi magyar közösségekhez képest.

Egyébként ez a módszer – ti. hogy a szerző felteszi a kérdését, és aztán a kérdésben megfogalmazott választ fogja megerősíteni, ha törik, ha szakad – már jelen van Papp Richárd önálló kötetében is (*Etnikus vallások a Vajdaságban?*), ahol ismét csak úgy felemlés adatokra, mint a mindennapi tapasztalatoknak ellentmondva (vagy azokat szelektíve alkalmazva) az etnikai közösségek esetében különösen fontos jelentőséget tulajdonít a vallásosságnak, fittyet hányva éppen a vajdasági magyarok körében oly jelentős szekularizációs folyamatoknak, s ami különösen kitűnt a többi határon túli magyar közösség vallásosságával való összevetések során. Mert amikor egy etnikai közösség többsége nem vallásos, eléggé kacifántos dolog az egész közösségre vonatkoztatva azt vizsgálni, mennyire szövődik át vallás és etnikum – mert akik nem vallásosak, azok esetében nem feltételezhetjük ezt minimális szinten sem.

A „Majd kiszeditek belőlünk, ami nektek köll” – Egy szerémségi magyar szórványközösség kutatásának módszertani tapasztalatairól c. Hajnal Virág-tanulmány (13–20. old.) kissé hosszadalmas, de annál iskolásabb, szemináriumi dolgozatos jellegű, s az elméleteket gyorstalpaló módon összefoglaló bevezetője után arról szólna, hogy a házaspár hogyan épült be kutatóként egy szerémségi falu, Dobradó magyar szórványközösségébe. Hajnal „*a befogadás, 'a beavatás'*” kifejezést használja

annak leírásakor, hogyan fogadta be őket úgymond a falu közössége, hogyan várták őket második érkezésükkor – nekünk viszont az az érzésünk támad, hogy vagy a spanyolviaszt fedezi(k) fel társával, vagy pedig a dobradóiak naivak, tudatlanok, elmaradottak, legalábbis a leírásokból ez tűnhet ki. Ugyanis a szerző szerint azáltal, hogy a faluban több Hajnal és Papp vezetéknevű van, mintegy rokonokká váltak, amikor kiderült a számtalan névazonosság, meg hogy a dobradóiak azt is elmondták, hogy biztosan van közös ősök, „mert mindannyian magyarul beszélünk”. Szó se róla – ám Hajnalék az effajta tréfálkozást készpénznek veszik, ahogyan annak a szokványos, mindenütt tapasztalható szimpátiának is különösen fontos jelentőséget tulajdonítanak, ami nem csak Dobradóban támad két azonos vezetéknevű ember közt, akik szintén eljártszanak a gondolattal, hogy rokonok, de voltaképp mindenki tudja, hogy erre milyen kicsi az esély. Különösen megmosolyogtató az, hogy az elterjedt Papp név kapcsán merül fel itt ez a „gondolat”. Meg hogy ennek mintegy módszertani jelentősége lenne.

E tanulmányban merül fel – úgy tűnik, a kötet kulcsmomentuma ez – az a gondolat is, hogy „*A közösség kultúrájának egy első pillanattól fogva döntőnek számító aspektusa a kávézás*” (18.o.), de ennek semmitmondó voltáról, félreértéséről majd még alant, a csak erről szóló írás kapcsán szólnunk majd. Ezen munkából most csak pár trivialitást említünk meg, s habár cinikusan hangzik, de másképpen nem fogalmazhatunk: egyszerűen azért kár volt elutazni Dobradóba és ott „beépülni”, hogy megtudják, az emberek bizony ott is kávéznak, hogy az asztalnál ott is van ülésrend, hogy az embereknek van ragadványnevük, vagy hogy a falusiaknak nem idegen a másik ember, ha városi, hisz rokonai, gyermekei élnek városban, és bizony-bizony, láttak már városi embert.

Következő tanulmányában, az Egy szerémségi magyar szórvány-köztség világai címűben (21–34.o.) Hajnal Virág hosszú, de annál klisészerűbb „tudományos” kérdést tesz fel: „*Tanulmányom meghatározó kérdései: milyen válaszokat adnak, adhatnak a Dobradóban élő mikroköztség tagjai a folyamatosan változó politikai-gazdasági-társadalmi változásokra, milyen hatással vannak ezek a közösség interetnikus kapcsolataira, válaszaik mennyiben fogalmazódnak meg másként a vajdasági tömbmagyarság válaszához képest, valamint melyek azok az identitást meghatározó tényezők, amelyek végigkísérik a közösség minden napjait, továbbá mennyiben különülnek el mindezek a vajdasági tömbmagyarság közösségeiben végzett terepmunkák eseteiben megtapasztaltaktól?*” (21.o.)

A bonyolultan feltett kérdés leegyszerűsíthető lenne – hogyan élnek, mit csinálnak, miről mit gondolnak? –, de Hajnal Virág nem ezt az újságírói (vagy méginkább: szimplán mindennapi, emberi) kérdést teszi fel, hisz ő terepmunkán van, ezért még le is alázza az újságírókat, hisz azt állítja, abban, hogy befogadták a közösségbe, az is szerepet játszott, nem újságíró: „*nemcsak gyüössz meg mész, mint az újságírók, akik egy óra hosszát maradnak, aztán meg azt írják, amit akarnak*” (21–22.o.). Ebben ugyan lehet valami, csakhogy egy újságírónak nem kell többnapos vagy akár többhetes terepmunka mindahhoz, amit Hajnal észrevett s megírt.

Hajnal szerint „*a dobradósiai mikrotársadalmának legalapvetőbb közösségbe rendező konstrukciója a nagycsalád, majd pedig a nagycsaládra épülő faluban fellelhető három pólus*” (22.o.). Ám sem a nagycsalád definícióját nem kapjuk meg, sem azt, ténylegesen hány ilyen „konstrukció” akad a faluban (ellentétben a vajdasági magyar falvakkal, ahol egyre feltűnőbb az idős egyedülállók száma), de ez még mindig aprócska észrevétel ahhoz képest, hogy a pontosan definiálatlanul maradt „három pólus” kapcsán felfedezi azt, ami szinte mindenütt a világban tetten érhető: hogy az emberek viszonyítanak, a közösségen belül, majd a körülöttük és a tőlük távolabbra élők vonatkozásában is, magyarán, hogy van *mi, ti, ők*... Hajnal mintha valami sosem látott, most felfedezett dologról beszélne akkor, amikor arról szól, bizony, a dobradósiaiak számára referenciacsoportot jelentenek a szerbek, a vajdasági magyarok, sőt a magyarországi magyarok is. Ráadásul hibát vét azzal is, amikor szerinte „az 'északi világ' magyarjaival való különbséget hangsúlyozzák a dobradósiaiak akkor is, amikor mint '*szrémi magyarok*' a tisztaság fogalmán keresztül interpretálják mindezt.” (26.o.) Mit is? Hát hogy náluk nincs fürdőszoba, csak lavór. Csakhogy ez nem észak-dél kérdése, hanem a társadalmi státusé: nemcsak a szerémségi magyar települések idősebbek által lakott régi házaiban nincs fürdőszoba, hanem pl. a bácskaiakéban, vagy a magyarországi tanyákon sem stb. De a több napot ott töltő nem-újságíró terepkutató ezt máshonnan nem tudja, közben pedig megszeg egy fontos szakmai szabályt is: az interjúalanyok idézése után zárójelben sosem adja meg (és Papp Richárd sem), milyen nemű, milyen idős, esetleg milyen foglalkozású, társadalmi státusú személyről van szó. Persze ez nem feltétlenül kötelező, főképpen, ha az interjúalanyok anonimitását védi (a kérdés csak annyi, hogy ez esetben erre szükség van-e mindenáron), de zavaró, hogy az alanyok szocio-demográfiai jellemzőiről semmit sem tudunk. Legfeljebb találgathatunk, fiatal munkásnő, középkorú földműves férfi vagy

idősebb, iskolázatlan háziasszony mondja mindezt – pedig nem mindegy. De ez az egész kötetre jellemző hiányosság, amit az sem „fed el”, hogy ismét furcsa módon még a Bibliát is feltüntetik a Bibliográfiában. Miért?

Papp Richárd tanulmányai szintén hosszabbak, mint egy újságcikk, ám esetében is a tudomány, ez esetben a kultúrantropológia nem más, mint némi elméleti bevezetővel, lábjegyzetekkel és bibliográfiával kibővített újságcikk, melynek megírására a szerzőnek szintén nem egy-két nap, hanem akár hetek-hónapok is rendelkezésére álltak. Papp tanulmánya¹ arról, miképpen hatott az ominózus december 5-i népszavazás a kettős állampolgárságról a vajdasági magyarok identitástudatára, nem más, mint riport, amelyben gyakran az ünnepeken hallott beszélgetésekből származó idézetek képezik a „bizonyítékokat” – a módszer kapcsán persze az is felmerülhet bennünk, hogy konstruált idézetekről van szó. Innentől kezdve ez aligha tekinthető tudományos igényű dolgozatnak.

Nála is megjelenik a vajdasági magyarok identitásában megjelenő „jó balkáni” toposza, de mint már említettem volt, én ezt vajdasági magyaroktól inkább negatív kontextusban hallottam: a balkáni a piszkosat, a lustát (is) jelentheti, és használatát szerintem Pappék egyszerűen félreértik, az ironikus kontextusra, az önirónia lehetőségére nem is gondolnak. Ismét csak fölöttébb zavaró, hogy az idézett „beszélgetőtársak”-ról semmit sem tudunk meg, se a korukat, se más releváns független változót.

Papp Richárd munkásságában inkább a vallás vizsgálata áll a központban – 2003-an már publikált egy ilyen tárgyú kötetet, amely már címével is, noha kérdez, állít: *Etnikus vallások a Vajdaságban?*² Maga a cím is szerencsétlen, hisz sugalmaz, nem is csodálkozunk hát, ha ezt részben be is bizonyítja feketicsi (bácsfeketehegyi) és zentai terepmunkája során, és miközben nem adja meg a pontos hivatkozást, olyan szociológiai állításokat tesz, zömmel a riportalanyok véleménye nyomán, hogy „*a feketicsi montenegróiak és szerbek többsége viszont ateistának vallja magát*”. Papp Richárd mindent készpénznek vesz, amit ott és akkor valaki mondott – egy ember véleményéből így lesz megkérdőjelezhetetlen állítás.

Öt évvel később Papp Richárd visszatér a témájához, e kötetben a *Református identitás és magyarságtudat a Délvidéken* c. tanulmányában (57–80.o.), amelyben újfennt az azt bizonyítja be, amit mindenki tud – ti.

¹ Többes kötődések a délvidéki magyarok identitástudatában december 5-e tükrében, 81–94.o.

² Kisebbségi léthelyzetek kulturális antropológiai értelmezései. MTA Kisebbségtudományi Intézet – Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2003

hogy az etnikai és vallási identitás közt lehet és van összefüggés, de nem mindig perdöntően, sőt; másrészt ismét „családi terepen” kutakodik, harmadrészt újra bizonyítatlan állításokat állít be premisszáinak: „*a zentai szerbek pravoszláv vallásúak, míg a bácsfeketehegyi [azaz feketicsi] montenegróiak és szerbek többsége ateistának vallja magát*” (57.o.) – tehát ismét hivatkozás nélkül (pl. népszámlálási adatok), ráadásul különbséget sem téve aközt, hogy valaki csak az egyháznak bejegyzett tagja-e, vagy tényleg él-e vallásos életet is stb. Ráadásul sem a szekularizáció jelenségére nem utal, sem az újabban megjelenő posztszekularizációs szociológiai elméletekre sem – kijelentései kvázi-tényítéletekre alapozott értékítéletek, amelyeket leginkább az adott közösség, a bácsfeketehegyi református magyarok iránti szimpátia határoz meg.

Majd egyenesen a futurologia mezején találjuk magunkat: „*Figyemesen olvasva az interjúrészleteket, egyfajta közeledést lehet érezni a két etnikum között, s ezen közeledés hídja lehet a 'vallásosság'.*” (59.o.) Vagyis interjúrészletek alapján leszögez valamit mint „társadalmi tény”, aztán a *lehet* kifejezést használva felerősíti a vallás szerepét. Egyébként meg saját könyvére hivatkozva bizonyít, ám itt is hihetetlen triviális állításokat téve, majd azokból túlzó kijelentéseket fogalmazva meg: „*a bácsfeketehegyi magyarok elkülönítik magukat mind a szerb nemzetiségűektől, mind a vajdasági magyaroktól, de a magyarországi magyaroktól is*” (59.o.). Azaz Papp nem csak általánosít, de felfedezi, akárcsak Hajnal Virág, hogy egy közösség más közösségekhez képest is definiálja saját csoportját – a csoportidentitás-elméletek itt persze meg sem jelennek –, hogy aztán odáig jusson, amit egyébként semmivel sem igazol: hogy a bácsfeketehegyi magyarok (így, általában, mindegyikük) ugyanolyan távol áll a szerbektől, mint a vajdasági magyaroktól és általában a magyarságtól. Ez egyszerűen nevetséges. És erre csak egy lapáttal tesz rá akkor, amikor görcsösen, mindenáron kimutatja azt, amit ki akar mutatni: hogy Bácsfeketehegyen mennyire összekapcsolódik a református tudat a nemzetivel, bár ezt is csak úgy tudja megindokolni, hogy magabiztosan, szintén premisszaként leszögezi: „*a falu helyi, saját kultúrájának és értékrendjének alapja a református vallásosság*” (58.o.), ami alapján többek közt azt is gondolnunk kéne, hogy a falu néptánccsoportha is vallásos dalokra táncol... Szintén hasonló premisszaként jelenik meg, hogy „magukat materialistáknak valló montenegrói kommunisták költöztek Bácsfeketehegyre”, ha tudjuk, hogy sokukat erőszakkal telepítették oda (és akár többször is visszaszöktek Montenegróba), s hogy éppenséggel senki sem vizsgálta akkor, minek is vallották magukat akkor

ezek az emberek. Ráadásul nem minden partizán volt kommunista, és annak is jelentős irodalma van már, miképpen kapcsolódtak össze a szerbeknél és a montenegróiaknál a kommunitárius eszmék a kommunista ideológiával, illetve a pravoszlavizmussal.

És sorolhatnánk tovább, végeleáthatatlanul: Papp Richárd magánéletében lehet elfogult az egyházak, a vallás iránt, ez nem tartozik ide, de tudományosan beállított munkássága során nem állíthat olyat, hogy a Vajdaságban „*a magyar egyházak*” „*a helyi társadalmakban olyan 'közösség-megtartó', integráló funkciókat láttak el, amelyek környezetükben a saját kultúra és vallás továbbadásának tradícióját alakították ki*” (61.o.). Papp nem veszi figyelembe sem a szekularizációs folyamatokat, de még nagyobb szakmai hiba, hogy elfeledi a társadalmi integráció más alrendszerait: mintha az egyházon múlott volna minden, és semmi a családon, semmi az oktatásügyön, a magyarul tanítókon, a művelődési egyesületen, azon belül is a neves bácsfeketehegy-i tánccsoporton, tágabban a Durindón meg a Gyöngyösbokrétán, meg aztán semmi a vajdasági magyar irodalmon (amiről meg az irodalmárok állítják, hogy az tartotta meg a magyarságunkat, hovatovább a bácsfeketehegy-i származású Bányai János, Podolszky József, Vajda Gábor, Papp Tibor is a vajdasági magyar irodalom fontos alakjai), semmi sem múlt a magyar színházakon, a médián, vagy a Középiskolások Művészeti Vetélkedőjén stb.

Érthetetlen egyébként, hogy maga a részbeni kiadó, mely jelenleg egyébként Papp Richárd munkáltatója is, azaz a Magyar Tudományos Akadémia Nemzeti-Etnikai Kisebbségkutató Intézete hogyan bólinthat rá olyan publikáció megjelentetésére, amely hemzseg az olyan, egyes véleményeken, semmi máson nem alapuló kijelentésektől, mint a fentiek, vagy pl. hogy „*Bácsfeketehegy-en a kommunista rendszer alatt is elsősorban az egyház integrálta a magyar közösséget*” (61.o.). És itt abba már bele sem kell kötni, hogy az a rendszer vajon tényleg kommunista lett volna, mert nyilván nem volt az, csak magukat kommunistáknak valló emberek voltak hatalmon, avagy csak ez is egy otromba publicisztikai húzás, aminek komolyabb sajtóorgánumokban szerkesztők helyet sem adnának. De megkérdezhetjük azt is: ha *elsősorban* az egyház integrált, másod-, harmad- és sokadsorban mi integrált még? Miért nem esik szó az oktatásról, vagy például a jugoszláviai öngazgatású szocializmusnak nevezett rendszer sajátos szerveződéséről a munka világában, az ún. társult munka alapszervezetekről, vagy a politikai élet sajátos szerveződéseiről, például a Szocialista Ifjúsági Szövetségről vagy a Dolgozó Nép

Szocialista Szövetségéről, a pártról nem is beszélve? Ezek mit integráltak? Vagy az egyház ezek ellenében (is) integrált? Mind olyan kérdés, amelyek feltevéséről sincs itt szó, nemhogy vizsgálatáról.

Nem kötünk bele, mert már arra is csak tágra nyílt szemekkel meredünk, amikor Papp Richárdnál ezt olvassuk: „*Ismételten láthatjuk tehát, hogy a katolikus többségű vajdasági magyarság 'nemzeti mintaként' tekint a református magyarok identitástudatára s az ennek megfelelő kulturális, interetnikus gyakorlatára.*” (79.o.) Hogy a vajdasági katolikusok erre mit mondanának, nem tudom (Papp Richárd elfelejtette őket megkérdezni, ahogyan a „vallásilag botfűlüeket” is), ám ez itt némiképp most lényegtelen – de Papp esetében nem lehet észrevenni azt a hibát, hogy a református magyarok közt beleszeretett saját témájába, egy számára új közösségbe. És ha mindez hitbéli kérdés maradt volna, semmi probléma. Így viszont nincs semmi más, mint az ámulás azon, hogy vajon hol is járt voltaképpen Papp Richárd?

Mert nem a világvégén fedezett fel egy törzset, hogy aztán impresziói alapján bármit leírhasson *messzire ment* emberként. Még szerencse, hogy alighanem a vajdasági magyarok nemigen olvassák szentenciáit, mert az összegzésben már tényleg olyan kijelentések szerepelnek, amelyek egyenesen sértik a nem vallásos, illetve az egyházakhoz nem tartozók nemzeti identitását is, hisz azt, bár implicite, Papp alapjaiban kérdőjelezi meg: „*a vajdasági magyarságot mint egységes etnikus közösséget, vagy nemzetrészt tekintve a reformátusok jelentik a 'hiteles' magyar nemzeti identitás felvállalásának mintáját*” (80.o.). Kész szerencséje az is, hogy a hiteles szót idézőjelbe tette, máskülönben végképp egy olyan diskurzusban, a haza-avagy nemzetárulás diskurzusában találjuk magunkat, amelyben Papp szerint azon vajdasági magyarok nemzeti identitása nem is hiteles, akik nem reformátusok, illetve nem a reformátusoktól tanulják el azt.

Ezek után már szinte fölösleges lenne kritizálni Hajnal Virág és Papp Richárd munkáját, hisz nemcsak szakmai hibáktól hemzseg a kötet, de közösségükbe, témájukba beleszeretve annak jelentőségét felnagyítva tesznek kétséges kijelentéseket. Még egy tanulmányra azonban kitérünk, mert köztösen is jegyzik: a „*A mi kávénk*” – *Kulturális határok és mentálitáskategóriák három délvidéki magyar közösség kulturális gyakorlatában* címűt (111–128.o.) olvasván ismét azon ámulunk, hogy felfigyelnek egy témára, vagy ahogyan maguk mondják, egy *apró jelenségre*, hogy végül bebizonyítsák, enélkül élet sincs szinte, ez a jelenség strukturálja az időt, határozza meg a barátságokat, a beavatást, hisz rítusról van szó. Vagyis a kávéról, a kávézásról. Nem is jutunk máshová, mint amiből az „elméleti

bevezető” során kiindulnak: „*A ritualizált mozzanatok strukturálhatják tehát az adott kultúrát a közösségi identitás reprezentálóiá válva a mindennapok kulturális gyakorlata során.*” (111.o.) S meglehet, most talán túlzó az ironia, de azt mondhatjuk, hogy Hajnal és Papp számára az a jelenség válik a megvizsgált közösség körében a legfontosabb identitásképző elemnek, amit éppen vizsgálnak: ha a vallást, akkor a vallás, ha a kávé, akkor a kávé.

És alapjáraton nem is lett volna balgaság, ha azt vizsgálják, a kávézás szokásának milyen eltérő rituáléi vannak, ha nem játsszák ezt túl. És ha utánanéznék annak is, nem valamiféle balkáni és vajdasági magyar specifikumról van szó – ha már arról értekeznek, miképpen fontos a kávézás azért, hogy az emberek beszélgessenek és kivel is tegyék ezt, talán utalhattak volna a szakirodalomra, hisz e témakörben tényleg nem szűkölködhettünk, és mondjuk megemlíthették volna Jürgen Habermas *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltása* c. alpművét, amelyben azt is vizsgálja, milyen szerepe volt a kávéházaknak (és nem csak a kávénak mint olyanak!) a polgári és irodalmi nyilvánosság kialakulásában. És akkor a szerzőpáros sem állít többet, mint amennyit lehet és ildomos. Vagy teszem azt, mintaként vehették volna a lengyel kulturális antropológusnak, Roch Sulimánának a mindennapok antropológiájáról szóló tanulmánykötetének *A piálás szemiotikája* c. tanulmányát, és a túlzott komolykodás helyett talán még szórakoztató is lehetett volna írásuk.

De nem ez történt. A mi kultúranropológusaink nyilván minden beszélgetés során kávé kaptak beszélgetőtársaiktól (és meg sem említi, hogy ennek egyik oka, hogy a kávé mindig olcsóbb, mint például a márkás üdítőitalok, amelyekből nem is tartanak otthon az emberek), azaz összekeverték az eszközt a céllal, az okot az okozattal. És bizonyosak vagyunk abban, hogy ha nem a kényelmes székeken ülve hallgatják interjúalányaikat, hanem más terepet is választanak, például a munka világát, amibe beletartozik egymás kisegítése is a földeken, az állatok körül, az építkezéseken stb., minekután elsöröznek-pálinkáznak az emberek, akkor ez utóbbi italokról mutatják ki, hogy milyen identitásképző szerepük van.

Csak hogy a munka világa a terepen sem nem kényelmes, sem nem illatos. Mint a kávé...